

# Torslanda sockens historia

Av Claes Kennroth, bearbetad av Urban Jansson. 2019

## Hur det började

I forntiden, för ca 10 000 år sedan, bebyggdes trakten av nomadfolk, som hade sina boplatser uppe i bergen, då dalgångarna var täckta av havsvikar. Namnet Torslanda härstammar från en hednisk offerplats, helgad åskguden Tor, belägen på ett stycke land på Torslanda bys ägor, troligen där Torslanda kyrka byggdes under 1200-talet, efter kristendomens införande i Norden.

Hela socknen har sedan fått namn efter ”Tors land”.

Den ursprungliga byn låg troligtvis ett stycke NO om den nuvarande och strax intill var det hedniska gravfältet beläget.

Husen i byn låg i en stor klunga, och inte i rad. Från forntiden finns endast bevarat en 2 meter hög bautasten NO om byn intill vägen, en fornborg på berget öster om Hästevik, några gravrösen och boplatser. Den äldsta skriftliga källan till Torslanda sockens historia är en jordebok (Röde bok), som i slutet av 1300-talet upprättades av norske biskopen Epstein över de gårdar, som då var i norska kyrkans ägo. De enda bebyggelser i socknen, som är kända från medeltiden är enligt jordeboken av år 1388 följande: Torslanda by, Röd (Rud), Tumlehed (Tumlahäid), Amhult (Almholt) och Hästevik (Hästavik).

## Antalet byar utökas med tiden

Från Torslanda by har alla socknens övriga byar och gårdar avsöndrats, utom de av naturen avskiljda bebyggelserna i Hästevik och Tumlehed, samt möjligen Österröd. Terrängen tyder på att Österröd avsöndrats från Torslanda by, men då måste namnet ha förvanskats från Öfstrarud (översta eller yttersta röjningen) eller Öystäinsrud (Östens röjnig).

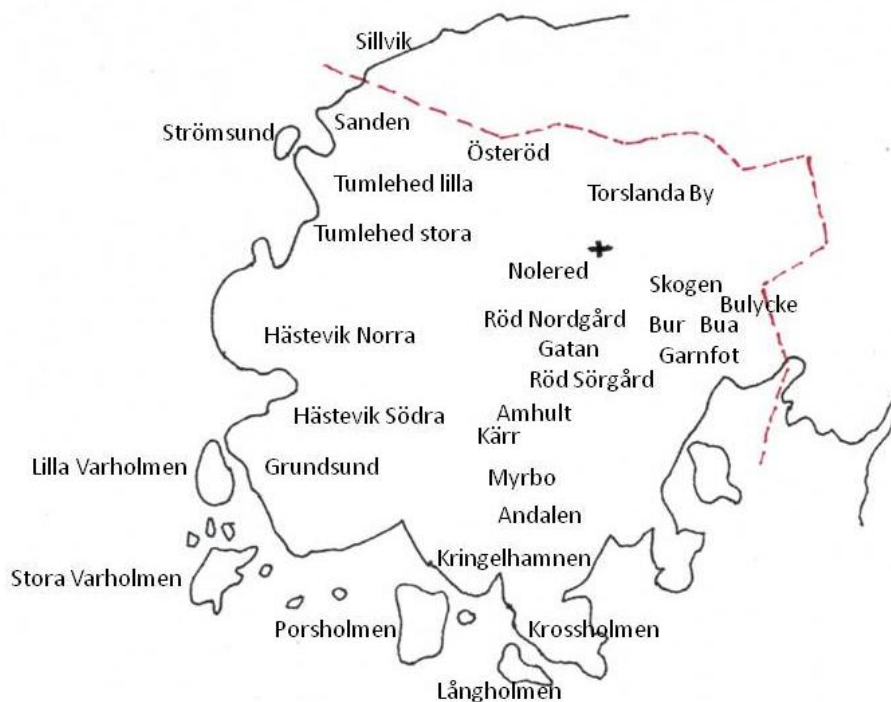
Österröd ligger dock öster om Tumlehed, och kan även ha anlagts därifrån; betyder då östra röjningen. I slutet av 1400-talet nämns bebyggelsen Budhe. Därifrån avsöndrades senare Bulycke och Skogen som kronogårdar. I början av 1500-talet delades Budhe upp i Bua, som skattegård och Buur som frälsegård i svenska adelsmäns ägo.

Från Röd avsöndrades senare Nolered (norra röjningen) och antagligen också Amhult (Almholt, almskog), och Kärr. Från Amhult avsöndrades Andalen (Almdalen).

1528 års jordebok nämner förutom Torslanda by, Röd, Tumlehed, Amhult och Hästevik, även gårdarna Bua och Högen.

1568 nämns Kärr, 1659 Gatan och platserna Myrebo och Sanden. 1697 nämns Andalen, 1748 nämns Salevijk (senare Sälevik, nuvarande Sillvik), 1786 Strömsund.

1808 nämns båtsmanstorpet Getryggen, 1835 torpet Trånget.



*Byar omnämnda fram till slutet av 1700-talet. Sillvik som nämns i texten ovan tillhörde dock Björlanda.*

### **Plundringståg under många år**

Under hela 1600-talet, även efter Bohusläns övergång till Sverige 1658, ända till Karl XII:es död 1718, blev Torslandaborna på grund av ständiga stridigheter mellan Sverige och Danmark-Norge, ofta utsatta för härarnas plundringståg i gränstrakterna på Hisingen, vilket medförde brandskattningar, missväxt, sjukdomar, fattigdom, berövande av kreatur, spannmål, fisk, skutor, redskap och andra ägodelar.

Dessutom skövlade krigsfolket de stora skogarna i socknen för att få virke och bränsle. Eken används till omfattande skeppsbyggen.

Den ständiga skjutsplikten av materiel, proviant och soldater, samt truppernas inkvartering och genommarscher, jämte den ökade utskrivningen av männen till krigstjänst, hörde till de värsta pålagorna för den utarmade allmogen, som redan förut var hårt belastad.

### **Storhetstid tack vare sillen**

År 1749 upptäcktes det första stora sillstimmet utanför Bohusläns kuster. Sockens befolkning uppgick då till 298 personer. Under de därpå följande åren steg den oupphörligt genom inflyttning av folk från alla trakter, som tänkte göra pengar på sillfisket.

1791 fanns 16 silsalterier och 13 trankokerier i sockens kustband. Under det stora sillfiskets maximiår 1795, idkade inte mindre än 87 av sockens 90 bönder fiske vid sidan av jordbruket. Dessutom fanns ett 90-tal yrkesfiskare längs kusten och på öarna utanför. ”Stränderna vimlade av människor, och havet var överfullt av fladdrande segel. Man formligen öste upp glänsande fet sill ur sjön”, berättas det. Folk tjänade förmögenheter på fisket, antingen direkt genom försäljning av sillen till salterierna, eller indirekt, genom alla de krogar och utskänkningsställen som slogs

upp utmed kusten under denna Torslanda sockens största glansperiod genom tiderna.



*Foto från cirka 1900, taget från Stora Varholmen mot Bockeskär och Lilla Varholmen. I bildens mitt uppfordringsverket på bryggan. I bakgrunden silsalteribyggnader på Bockeskär.*

### **Storskiftet**

Även jordbruket gick framåt i dessa då sillen fanns i vattnen utanför Torslanda. Tvister uppstod dock ofta mellan bönderna i byn, om boskapsarbetet, inköpanden, överplöjning och översåning, och detta orsakade allt större oordning i äganderätten till jorden. Därefter bestämdes på 1790-talet att större delen av Torslanda socken skulle storskiftas. Inägorna delades upp mellan bönderna så att de fick åkermarken mer samlad och lättare att hålla ordning på och bruka, Torslanda by skiftades 1793.

Inflyttningen nådde 1805 sin topp, befolkningen uppgick då till 744 personer. Under 1800-talets början avtog sillfisket mer och mer för att så småningom helt upphöra. Flertalet av de inflyttade blev ställda på bar backe och måste flytta från socknen, efterlämnande ständigt ökande vemod och fattigdom.

De stora salterierna ruttnade ner eller används till bränsle, bryggorna sjönk i havet och efter några år återstod blott husgrunderna i marken.

Inomskärsfiskarna fick under resten av 1800-talet verkligen slita hårt för sitt uppehälle och fattigdomen bara ökade, svält och sjukdomar följde i dess spår.

### **Laga skifte**

Jordbruket som i århundraden visat samma brukningssätt, genomgår från mitten av 1800-talet en stark förändring. Laga skiftet bryter ned det gamla bysamhället, gårdarna flyttas ut och åkermarken skiftas. Torslanda by skiftades 1851-54.



*Torslanda by 1851 innan laga skifte genomfördes. Byggnaden nere till vänster i rött är kyrkan. I samband med laga skifte fick en del gårdar flytta västerut mot Tumlehed och några nordost ut mot Änghagen.*

Åkerrealen utökas, växelbruk införs, kornet lämnar mark åt andra sädeslag, bl.a. havre. Potatisen odlas i allt större utsträckning. Antalet mjölkkor stiger på bekostnad av fåraveln, som kraftigt avtar mot 1800-talet. Det fanns vid denna tid fyra väderkvarnar i socknen, på gårdarna Torslanda Gatan, Lilla Tumlehed, Kärr och Bua (1826).

1834 bröt koleran ut, 21 personer avled.

1875 utbröt smittkopporna, 2 personer avled.

1882 utbröt difteri, ett tiotal personer avled.

### **Kyrkans historia**

Torslanda kyrka byggdes troligen vid mitten av 1200-talet, då dopfunten av sten tillskrivits bildhuggaren Thorkillus, som verkade vid den tiden. Den medeltida kyrkan såg något annorlunda ut än idag. Den var endast 23 meter lång på utsidan, och hade då bara ett fönster på södra väggen, och inget på den norra. Socknens förste namngivne präst hette Jöns Nebb och verkade under 1500-talet.

År 1625 höggs ett nytt fönster upp på kyrkans södra vägg, den hade då ett större och ett mindre fönster.

1627 tillverkades den nuvarande predikstolen.

1649 erhöll prästen Jakob Rasmusfon av danske konungen gården Nolered som prästgård.

1656 anskaffades en ringklocka av malm.





*Dopfunten som den ser ut idag*

1658 övergick Bohuslän och därmed Torslanda socken från norsk ägo till Sverige, efter freden i Roskilde.

1671 byggdes läktare i kyrkan.

1684 började kyrkoherde Lars Jonsson Kolleback föra kyrkböcker över alla födda, vigda och döda i socknen.

1721 byggdes en ny klockstapel.

1735 utvidgades kyrkfönstren, och fler fönster höggs upp.

1737 lades trägolv i kyrkan.

1750 utbyttes det redan murkna trägolvet mot stengolv.

1780 nedrevs det gamla koret och ett nytt uppfördes. Genom denna ombyggnad försvann kyrkans medeltida karaktär.

1796 skänktes ett slagur till kyrkan.

1806 tillbyggdes vapenhuset i söder.

1821 uppfördes den nuvarande klockstapeln.

1825 och 1835 utvidgades kyrkogården.

1835 erhöll kyrkans fönster sitt nuvarande utseende.

### **Utbildningen blir en del av samhället**

Kyrkolagen av år 1686 förskrev att barnen skulle ”lära sig läsa i bok”. Den enda undervisning, som förekom i socknen var den, som klockaren, någon avskedad soldat, eller annan läskunnig person såsom barnets förälder, kunde hålla ibland.

I en kunglig förordning av 1842 ålades socknarna att inrätta folkskolor, fasta skolor med skolhus eller ambulatoriska skolor, som flyttades mellan olika lokaler i gårdarna inom socknen. En avlönad lärare skulle i båda fallen undervisa.

Kyrkoherde Schoug underrättade församlingen om nytta och nödvändigheten av en organiserad skolinrättning i socknen och uppmanade den att uppbjuda hela sin förmåga för att erhålla en sådan. Församlingen uppsköt dock inrättande av både fast och rörlig skolundervisning i ytterligare 6 år, trots ideliga påstötningar från Kungl. Maj:t, på grund av att den inte ansåg sig ha råd med en sådan ytterligare utgift, inte ens med statsbidrag.



*Prosten Carl Gustaf Schoug, var den som såg till att det startade skolor i Torslanda*

Den ambulatoriska skolundervisningen kom först igång den 1 juli 1849, med nyexaminerade unge Anders Hansson från Bergums socken, som lärare. Socknen uppdelades för undervisningen i 3 rotar.

1a roten omfattade Amhults, Kärrs, samt Röds byar.

2:a roten omfattade Hästeviks och Tumleheds byar, samt Österröd.

3:e roten omfattade Torslanda by, Högen, Buur, Bua, Bulycke och Skogens gårdar.

Undervisningen pågick i 4 månader i varje rote per år. Examen hölls för första gången, offentligt, i Amhult 29 april 1850 med 39 barn. Sex barn sades ha erhållit så goda kunskaper att de kunde sluta skolan efter endast ett läsår.

27 maj hölls examen i Hästevik med 20 barn.

28 juni hölls examen i Torslanda Norgård med 28 barn.

Två barn hade tillräckliga kunskaper för att sluta skolan.

Samma år inköptes ett hus från Backa i Nödinge socken, som omändrades till skola och togs i bruk på hösten efter uppförandet invid Röd Norgård.

1861 begärde folkskollärare Hansson avsked och efterträddes 1862 av Benjamin Börjesson.

Lästider i skolan var då, väl kraftigt tilltagen, och pågick året runt utom under en månad vid jul- och nyårstiden. Sommarferier förekom inte.

Om vintern läste man 7 timmar om dagen utom lördagar, och om sommaren 9 timmar per dag.

1864 bestämdes därför att läsåret skulle vara i 9 månader. Ferierna var placerade till januari, december och första hälften av maj och augusti. Sommarferierna förlades senare till juli månad. De mera försigkomna barnen skulle endast undervisas på förmiddagen, och de mindre duktiga på eftermiddagen.

Föräldrarna skulle själva lära barnen ”stava och lägga ihop efter bindestrecken såväl latinsk som svensk stil”, innan de började skolan.

Barnens kraftiga uteblivande från undervisningen ledde till införande av flitkort,

för att öka närvaron. Antalet undervisningsämnen utökades, och läsboksinköp gjordes.

1871 avled folkskollärare Börjesson och efterträddes av C.G. Karlsson från Lycke, som avgick efter ca ett år och efterträddes 1873 av Amandus Svensson från Gällstad.



*Amandus Swensson tillsammans med sin hustru Eva (född Wessberg), tillträdde som lärare 1873 och arbetade i Torslanda fram till 1913. Han efterträddes då av Johan Vilhelm Carlsson.*

1875-76 uppfördes ett nytt skolhus invid kyrkan.

1890 byggdes en småskola på Röd Norgårdens mark. Josefina Magnusson från Fjärås, blev dess första lärarinna.



*Torslanda småskola som den såg ut från början. I högra delen av skolhuset bodde lärarinnan. Senare byggdes lägenheten ut. Josefina Magnusson var kvar ända till 1929, då hon efterträddes av Sofia Kristensson.*

***Här slutar denna skrift. Hembygdsföreningen planerar att använda detta material som förord till en bok, som kommer att innehålla ett bildkollage om Torslanda.***